

Γεωγραφίες

Αρ. 36 (2020)

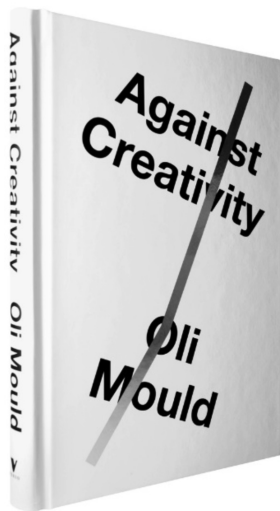
Γεωγραφίες, Τεύχος 36, 2020

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

-

Ο Σωτήρης Κωσκολέτος γράφει για το βιβλίο: Mould, O. (2018) *Against creativity*, London: Verso Books

Η δημιουργικότητα και η επίδρασή της στην αστική ανάπτυξη αποτελούν ένα σημαντικό πεδίο για τις επιστήμες του χώρου τα τελευταία χρόνια, μετά και από τη διατύπωση της θεωρίας της δημιουργικής πόλης. Το συγκεκριμένο μοντέλο αστικής ανάπτυξης βρήκε την αρχική εφαρμογή του στα αστικά κέντρα των δυτικών μητροπόλεων, ωστόσο σήμερα, η επίδρασή του ως προτύπου αστικής ανάπτυξης έχει επεκταθεί παγκόσμια, ενώ αφορά και τις πόλεις μεσαίου και μικρότερου μεγέθους, καθώς και περιοχές της αστικής περιφέρειας.

Εξίσου διαδεδομένη είναι όμως και η κριτική στο λόγο περί δημιουργικότητας και της υιοθέτησής της ως στρατηγική αστικής ανάπτυξης. Υποστηρίζεται από πολλούς μελετητές ότι οι λεγόμενες «δημιουργικές στρατηγικές» εντείνουν τις χωροκοινωνικές ανισότητες, ενιαιοποιούν τη φυσιογνωμία των πόλεων και αλλοιώνουν την πολιτιστική τους ζωή και τη δημιουργική τους δυναμική. Ο Oli Mould, με το *Against Creativity* επανέρχεται κριτικά στη συζήτηση για τη δημιουργικότητα ως έννοια, καθώς και το ρόλο της στον καπιταλισμό της εποχής μας. Συγκεκριμένα, εξετάζει και συνοψίζει τη σχέση και την επίδρασή της στην εργασία, στη διαμόρφωση των υποκειμενικότητων, στην πολιτική, στην τεχνολογία και στην πόλη.

Ήδη από την εισαγωγή, ο Mould θέτει το ερώτημα «Τι είναι δημιουργικότητα;» την οποία ο σύγχρονος νεοφιλελεύθερος καπιταλισμός μάς καλεί να αναπτύξουμε διακηρυκτικά για χάρη της προόδου, όμως αποσκοπώντας ουσιαστικά στη διατήρηση της απρόσκοπτης αναπαραγωγής του. Αναπτύσσοντας την κριτική του μέσα από την επίδραση της δημιουργικότητας σε αυτά τα πέντε πεδία της κοινωνικής οργάνωσης, ο Mould παρέχει μια επικαιροποιημένη σύνοψη της σύγχρονης πολυδιάστατης κριτικής σε αυτή. Δεν περιορίζεται όμως στην κριτική, καθώς αμφισβητώντας το λόγο των «creatives», προτείνει τελικά μια επανοικειοποίηση της έννοιας της δημιουργικότητας, μέσα από υπονομευτικές πολιτισμικές και οργανωτικές πρακτικές, με σκοπό η *δημιουργική δύναμη* των εκμεταλλεζόμενων να επανατεθεί στο επίκεντρο της αγωνιστικής διεκδίκησης.

Η αρχή της ανάπτυξης της κριτικής από το συγγραφέα γίνεται με την επερώτηση του μότο της εποχής «We Are All Creative, now», το οποίο συνέχει τις σύγχρονες πολιτικές και την παραγωγή του επιτυχημένου ανθρωπότυπου. Η απαίτηση για «δημιουργικότητα» περιλαμβάνεται σε κάθε εργασία –όχι μόνο στις καλλιτεχνικές ή διανοητικές– αλλά ακόμα και στις θεωρούμενες ως υποστηρικτικές και διεκπεραιωτικές. Ακόμα πιο εμφαντικά, αυτή η απαίτηση δεν βιώνεται ως ένας επιπλέον κατανα-

1. Αναπληρώτρια καθηγήτρια, Τομέας Αγροτικής Οικονομίας, Εργαστήριο Γεωργικών Εφαρμογών & Αγροτικής Κοινωνιολογίας, Τμήμα Γεωπονίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, parmar@agro.auth.gr

γκασμός, αλλά δημιουργεί μία επιπλέον προσδοκία ενσωμάτωσης και κοινωνικής ανόδου.

Ωστόσο, έχει γίνει σαφές ότι αυτή η εκδοχή *δημιουργικοποίησης* (creatification) των εργαζόμενων υποκειμένων στην υπόσχεσή της τελικά εξατομικεύει και απομονώνει κοινωνικά, ακόμα και στις λεγόμενες «συνεργατικές» εκδοχές της. Ταυτόχρονα, αυτή η διαδικασία διαβρώνει τα όρια μεταξύ του εργασιμου και μη εργασιμου χρόνου και χώρου των εργαζομένων, διαπερνώντας τους πόρους τους: κάθε στιγμή είναι μια στιγμή στην εξαντλητική διαδικασία απόσπασης και ιδιοποίησης της δημιουργικής δύναμης των εργαζομένων. Αλλά και πέρα από αυτό, το ποιος μπορεί να αναπτύξει τη δημιουργικότητά του, ένα χαρακτηριστικό που ευνοείται σε άτομα με προνομιακά ταξικά, κοινωνικά και φυλετικά χαρακτηριστικά, όπως υποστηρίζει ο Mould (2018: 46), είναι κάτι το οποίο θα ήταν χρήσιμο να αναλυθεί πιο διεξοδικά στο βιβλίο.

Οπωσδήποτε η αναδιάρθρωση του οργανωτικού μοντέλου της παραγωγής ενισχύθηκε από τις νέες τεχνολογίες, οι οποίες αξιοποιούνται με σκοπό τη διεύρυνση της εκμετάλλευσης και του κέρδους. Το μοντέλο της Silicon Valley που επικαλείται ο συγγραφέας –χωρίς να πρωτοτυπεί σε αυτό– έγινε το ιδεώδες της νέας οικονομίας με βασικά χαρακτηριστικά τη γνώση και τη δημιουργικότητα. Στη νέα εποχή των κοινωνικών δικτύων και της διαμοιραστικής οικονομίας, τα χαρακτηριστικά της καινοτομίας, δημιουργικής και ατομικής Silicon Valley, την έχουν καταστήσει μοντέλο για κάθε πόρο της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής, αποκοινωνικοποιώντας ακόμα περισσότερο.

Όλη αυτή η εξατομικεύση της *δημιουργικοποιημένης* εργασίας των «δημιουργικών σωμάτων» υπάγει τους εργαζόμενους και τις εργαζόμενες σε μια διαδικασία κανονικοποίησης, ομογενοποίησης, ακόμα και αποκλεισμού σωμάτων από τη συμμετοχή στη δημιου-

ργική οικονομία. Σύμφωνα με τον Mould (2018: 55) αυτό αποτελεί έτσι κι αλλιώς μειονέκτημα αυτής της αντίληψης της δημιουργικότητας, καθώς έτσι αποκλείονται δυνάμεις και οπτικές δημιουργώντας ένα στενό, μη συμπεριληπτικό σύστημα.

Από τα προηγούμενα γίνεται φανερό ότι η δημιουργικότητα και η εργαλειοποίησή της στο πλαίσιο της νεοφιλελεύθερης διακυβέρνησης, αποτελεί ένα ήδη πολιτικό ζήτημα. Οι εντυπωσιακές υποδομές και τα μεγάλα γεγονότα που θεωρήθηκαν επί μακρόν μοχλοί αστικής ανάπτυξης, θεωρείται πλέον ότι απομύζισαν δημόσιους πόρους, μέσω μάλιστα αντιδημοκρατικών διαδικασιών για να καταλήξουν σε μεγάλους επενδυτές. Μάλιστα, σχετικά με αυτό επικαλείται το γεγονός ότι ο βασικός εισηγητής αυτού του μοντέλου ανάπτυξης, ο R. Florida, δείχνει να διαφωνεί πλέον με αρκετές από τις παλιότερες προτάσεις του. Την ίδια στιγμή, πολιτιστικές δομές που δεν κρίνονται αποδοτικές με οικονομικούς όρους, εγκαταλείπονται από τους δημόσιους και τοπικούς προϋπολογισμούς, καταλήγοντας στο μαρμασμό ή τη διάσωση χάρη στο έργο εθελοντών. Ξανά δηλαδή η συμμετοχή της κοινωνίας αξιοποιείται ως δυνατότητα, όταν πρόκειται για εξοικονόμηση οικονομικών πόρων, κάτι που ειδικά στα χρόνια που ακολούθησαν την κρίση, άρχισε να απαιτείται με ιδιαίτερη ένταση σε όλους τους τομείς της κοινωνικής και οικονομικής ζωής και ειδικά στον πολιτισμό.

Αλλωστε, πέρα από τους στενούς δημιουργικούς τομείς, η δημιουργικότητα αποτελεί μια σημαντική αξία των νεοφιλελεύθερων στην υπηρεσία της λιτότητας. Το να κάνεις κάτι καλύτερα, με λιγότερα, το να είσαι δημιουργικός είναι όπως υποστηρίζει ο συγγραφέας, η ιδεολογική επιταγή του νεοφιλελευθερισμού. Αξιοποιούμενη στο νεοφιλελεύθερο πλαίσιο, δεν αποτελεί μια απολιτική αξία, αντίθετα είναι βαθιά πολιτική και γι' αυτό θα πρέπει σύμφωνα με

τον Mould (2018: 74), οι ριζοσπαστικές δυνάμεις να της δώσουν το δικό τους πολιτικό περιεχόμενο.

Είναι γνωστό και έχει αναπτυχθεί εκτενώς από τις επιστήμες του χώρου, το γεγονός ότι η δημιουργικότητα συνδέεται με στρατηγικές *placemaking* και *gentrification*. Στο σχετικό κεφάλαιο για την πόλη, ο Mould εστιάζει κυρίως στην πλευρά του *artwashing* και της ιδιοποίησης των εναλλακτικών ή ανταγωνιστικών μορφών καλλιτεχνικής έκφρασης από τις κυρίαρχες στρατηγικές αστικής ανάπτυξης. Χρησιμοποιώντας κυρίως το παράδειγμα του Wynwood, ο Mould μιλάει για τις βλαπτικές επιπτώσεις της εκδίπλωσης αυτής της στρατηγικής σε έναν τόπο, αλλά και για τους νεωτερισμούς επί αυτής της στρατηγικής από τη διατήρηση μιας επίφασης εναλλακτικότητας.

Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που η μέθοδος του *artwashing* χρησιμοποιείται σαν άλλοθι των στρατηγικών *gentrification* και των κερδοσκοπικών κεφαλαίων που συνδέονται με αυτά. Από την ωραιοποίηση των εξωτερικών επιφανειών κτιρίων με γκράφιτι, μέχρι πιο δραστηκές μορφές, όπως η παραχώρηση χώρων για εγκατάσταση καλλιτεχνών με σκοπό την αύξηση της αξίας της γης.

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι τα παραπάνω έχουν περιγραφεί αναλυτικά και αλλού, για τις επιπτώσεις των δημιουργικών στρατηγικών στην παραγωγή, την πόλη και την καθημερινή ζωή. Αυτό που προσφέρει το βιβλίο, εκτός από μία αναλυτική και ζωντανή σύνοψη της συζήτησης, είναι το ενεργό ενδιαφέρον για την αναζήτηση μιας άλλης δημιουργικότητας. Η «παιγνιώδης και ανταγωνιστική ρήξη», όπως την προσδιορίζει ο Mould (2018: 109) μπορεί να προσφέρει μια σημαντική διέξοδο από τη νεοφιλελεύθερη δημιουργικότητα. Σε αυτό το πλαίσιο παρουσιάζει αναλυτικά και ζωντανά τη δράση τέτοιων ακτιβιστικών ομάδων, όπως το BHAAAD, καθώς και τους τρόπους με τους οποίους υπονομεύουν τις κυρίαρ-

χες δημιουργικές στρατηγικές και τη δημιουργία χώρων αποσταθεροποίησής τους.

Αν και αναγνωρίζει πως υπάρχει μια ιστορική διαδρομή αυτών των πρακτικών πολιτιστικής αμφισβήτησης του καπιταλισμού, οι οποίες έχουν καταλήξει στην ενσωμάτωσή τους, εντούτοις δεν παραγνωρίζει ότι φωνές καλλιτεχνικής αμφισβήτησης συνεχίζουν να ακούγονται δυνατά. Όμως αυτές οι φωνές, όπως υποστηρίζει, χρειάζεται να αναδειχθούν και να στηριχθούν, ώστε να απελευθερωθούν από την κυριαρχία του θεάματος.

Θα μπορούσε η κατάσταση να είναι αλλιώς, ως προς την αξιοποίηση της δημιουργικότητας στην παραγωγή, όπως υποστηρίζει ο συγγραφέας, εάν

μιλούσαμε για πραγματικά συνεργατικά μοντέλα στη βάση της αυτοδιαχείρισης, ανασύροντας γνωστά εγχειρήματα, όπως αυτό των αργεντίνικων *recuperadas*. Διαταράσσοντας τις εσωτερικές νόρμες της δημιουργικής τάξης, μέσα από την προβολή της δημιουργικής δύναμης των μη κανονικοποιημένων υποκειμένων μπορεί επίσης να πραγματοποιηθεί η επανοικειοποίηση της δημιουργικότητας ως αξίας.

Άλλωστε, σύμφωνα με το συγγραφέα, η δημιουργικότητα ως δύναμη που συνδυάζει γνώση, επιθυμία και ενέργεια μπορεί να λειτουργήσει στην ακριβώς αντίθετη κατεύθυνση για τους ανθρώπους, την κοινωνική δικαιοσύνη και τη διαμόρφωση νέων τρόπων ζωής και κοινωνικής οργάνωσης. Ακριβώς

αυτή η αδυναμία πραγμάτωσης της δημιουργικότητας υπό τη νεοφιλελεύθερη πρόσληψή της, είναι που σύμφωνα με τον Mould (2018: 90) θα πρέπει να αντιστραφεί από ένα όραμα για μια άλλη *αγωνιστική δημιουργικότητα* όσο κι αν φαντάζει αδύνατη ή απαλλοτριωμένη στο σήμερα. Αφήνεται στη φαντασία μας η δημιουργία νέων ανταγωνιστικών παρεμβάσεων για την επανοικειοποίηση των πόλεων και των ζωνών μας, ώστε να ανοίξει χώρο για μια κοινωνική οργάνωση πέρα από τον καπιταλισμό. Πιο κοντά στις περιθωριοποιημένες κοινωνικές και πολιτιστικές πρακτικές και εκείνους και εκείνες που αποκλείονται εύκολα από την κυρίαρχη δημιουργική προσέγγιση, υπό την επιταγή του «there is no alternative».